

ЛОСЬ Б. Ю.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.99>

ЗАВІДОМІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИЗНАЧЕННЯ ВИНИ У СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 372 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто зміст такого наскрізного кримінально-правового поняття, як «завідомість» та її вплив на визначення вини у складі злочину, передбаченого статтею 372 Кримінального Кодексу України.

Констатовано, що для складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності важливою є не констатація бажання чи небажання слідчого виконати вказівку вищестоящих посадових осіб, а саме бажання притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності. В одній з редакцій проекту нового КК у визначенні поняття «завідомість» пропонувалось зазначити, що така ознака свідчить про вчинення кримінального правопорушення з прямим умислом. Підтримано тих учених, які вважають, що таке положення видається зайвим, оскільки не виключені ситуації вчинення кримінальних правопорушень з непрямым умислом у випадках, коли завідомість стосується ставлення до окремих ознак вчинюваного діяння. Наприклад, особа підлягає відповідальності, якщо вона повідомила вагітній жінці завідомо неправдиві відомості. У цьому випадку завідомість означає, що особа усвідомлювала явність того факту, що потерпілій особа надано неправдиві дані. Водночас ставлення до наслідку повідомлення такої інформації може характеризуватися непрямым умислом, адже особа могла не бажати, але байдуже ставитися до спричинення наслідку у виді штучного переривання вагітності»

З'ясовано сталу прихильність законодавця до використання даної ознаки суб'єктивності сторони складу кримінального правопорушення у тексті КК України. Вказівка у диспозиції ч. 1 ст. 372 КК на завідомість притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи вказує лише на те, що дане кримінально протиправне діяння може бути вчинено з умисною формою вини. Проте, для з'ясування виду умислу у складі злочину, передбаченого ст. 372 КК визначальною є не лише «завідомість», а також і констатація того факту, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до кримінальних правопорушень із формальним складом, які можуть бути вчинені лише із прямим умислом. Тобто при вчиненні діяння, передбаченого ст. 372 КК, винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на це бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти правосуддя, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, вина, завідомість.

Los' B. Yu. Knowledge and its influence on the determination of guilt in the composition of a crime provided for by Article 372 of the Criminal Code of Ukraine

The article examines the content of such a cross-cutting criminal law concept as “knowledge ” and its influence on the determination of guilt in the composition of a crime provided for by Article 372 of the Criminal Code of Ukraine.

It is stated that for the composition of bringing a knowingly innocent person to criminal liability, it is not the statement of the investigator's desire or reluctance to carry out the instruction of superior officials that is important, but rather the desire to bring a knowingly innocent person to criminal liability. In one of the draft editions of the new Criminal Code, in the definition of the concept of “knowledge ” it was proposed to note that such a sign indicates the commission of a criminal offense with direct intent. Those scholars who believe that such a provision seems unnecessary are supported, since situations of committing criminal offenses with indirect intent are not excluded in cases where the intent concerns the attitude to individual features of the committed act. For example, a person is liable if he/she informed a pregnant woman of knowingly false information. In this case, intent means that the person was aware of the obviousness of the fact that the victim was provided with false data. At the same time, the attitude to the consequence of reporting such information may be characterized by indirect intent, because the person may not have wanted, but be indifferent to causing a consequence in the form of an artificial termination of pregnancy. The legislator's consistent commitment to using this feature of the subjectivity of the party to the composition of a criminal offense in the text of the Criminal Code of Ukraine has been clarified. The reference in the disposition of Part 1 of Article 372 of the Criminal Code to the intentional nature of bringing an innocent person to criminal liability indicates only that this criminally unlawful act can be committed with an intentional form of guilt. However, to clarify the type of intent in the composition of the crime provided for in Article 372 of the Criminal Code, not only “intention” is decisive, but also the statement of the fact that bringing a knowingly innocent person to criminal liability belongs to criminal offenses with a formal component, which can be committed only with direct intent. That is, when committing an act provided for in Article 372 of the Criminal Code, the guilty person realizes that he is bringing a person to criminal liability, whose guilt in the criminal offense he is accused of is absent, certainly knows that thereby he violates the norms of criminal and criminal procedural law, but despite this he wants to bring an innocent person to criminal liability.

Key words: *criminal offenses against justice, bringing a knowingly innocent person to criminal liability, the subjective side of a criminal offense, guilt, knowledge.*

Постановка проблеми. Обов'язковою складовою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є вина, котра відповідно до ст.23 Кримінального кодексу України (далі – КК) є психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [1]. Наведене законодавче визначення поняття вини являє собою результат багаторічних досліджень науки кримінального права. Більше того, принцип суб'єктивного ставлення в вину, тобто відповідальності особи лише за наявності у неї вини, є одним з основних у вітчизняному кримінальному праві. Цей елемент складу кримінального правопорушення відображає зв'язок свідомості та волі особи з вчиненням нею суспільно небезпечним діянням [2, с. 141-142].

При чому, вина як кримінально-правова категорія – це не просто психічне ставлення особи до вчинюваного діяння, а те, що дістало прояв у конкретному кримінальному

правопорушенні. Складовими елементами цього ставлення є свідомість та воля. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів даного ставлення утворюють різні модифікації вини [3, с. 158]. Відповідно, ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння може проявлятися у двох законодавчо закріплених формах вини: умислі (ст. 24 КК) та необережності (ст. 25 КК), а також третій формі – змішаній вині, яку цілком обґрунтовано виокремлює доктрина кримінального права.

У назві та диспозиції ст. 372 КК відсутня вказівка на умисний чи необережний характер аналізованого злочину. З цього приводу Р.В. Вереша у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину» зазначив, що якщо у нормі Особливої частини КК України не передбачено форму вини і немає жодного з термінів, які б її визначали, тоді відповідне кримінальне правопорушення може бути вчинене як умисно, так і з необережності [3, с. 55-56]. Що стосується аналізованого нами кримінально протиправного діяння, то таке твердження викликає цілком обґрунтовані сумніви. Великою мірою це пов'язано із тим, що у диспозиції ст. 372 КК міститься така категорія, як «завідомість». Відповідно існує потреба здійснити аналіз зазначеного поняття та особливостей його використання законодавцем у тексті кримінального закону.

Метою статті є з'ясувати зміст такого наскрізного кримінально-правового поняття, як «завідомість» та її вплив на визначення вини у складі злочину, передбаченого статтею 372 КК.

Виклад основного матеріалу. В. М. Савицька у своєму дисертаційному дослідженні за темою «Завідомість у кримінальному праві України як об'єкт наукового дослідження» зазначає, що у цей термін вкладається зміст повного усвідомлення факту певного порушення закону (наприклад, завідомо неправдиве показання або завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення). Для встановлення того, який вплив має завідомість на форму вини і якою є роль цієї ознаки у визначенні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, потрібно чітко встановити, яких об'єктивних ознак вона стосується, тобто які фактичні обставини мають бути достеменно відомими суб'єкту для наявності певного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК. Таких обставин є досить багато. Завідомість може стосуватися фактичного характеру дій винуватої особи (наприклад, неправдивість розповсюджуваних відомостей), правового значення вчинюваних дій (наприклад, неправосудність вироку, неправомірність дій), настання можливих наслідків, ознак характеристики потерпілої від кримінального правопорушення особи (наприклад, неповнолітній вік, вагітність), властивостей предмета кримінального правопорушення (наприклад, розголошення відомостей, які є завідомо заборонені для цього) тощо. Враховуючи зазначене, завідомість належить до характерних ознак саме інтелектуального ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до цих обставин [4, с. 6–7; 5, с. 266].

Про такий законодавчий прийом зазначає і дослідник суб'єктивної сторони кримінального правопорушення Р. В. Вереша: «Для визначення суб'єктивної сторони складу конкретного кримінального правопорушення в Особливій частині КК можуть використовуватися (закріплюватися) ознаки, які її характеризують: форма та вид вини, мета, мотив, сильне душевне хвилювання, завідомість, свідоме поставлення в небезпеку тощо. Крім того, існують терміни, які також визначають вину особи, а саме: «відомі», «знав», «добровільне», «самовільне» тощо» [3, с.193]. Вчений підрахував, що станом на 2017 рік завідомість як ознака складу кримінального правопорушення була передбачена у 30 статтях Особливої частини КК: у 26 нормах завідомість була ознакою основного складу (ч. 1 ст. 135, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 151, ч. 1 ст. 159¹, ч. 1 ст. 198, ч. 1 ст. 205¹, ч. 1 ст. 220¹, ч. 1 ст. 220², ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223¹, ч. 1 ст. 223², ч. 1 ст. 259, ч. 1 ст. 287, ч. 1 ст. 321¹, ч. 1 ст. 325, ч. 1 ст. 351, ч. 1 ст. 351¹, ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 366¹, ч. 1 ст. 371, ч. 1 ст. 372, ч. 1 ст. 375, ч. 1 ст. 383, ч. 1 ст. 384, ч. 1 ст. 386, ч. 1 ст. 431), у 7 нормах (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 136, ч. 3 ст. 158, ч. 3 ст. 220¹, ч. 4 ст. 321¹, ч. 2, 4 ст. 358, ч. 2 ст. 371) – ознакою кваліфікованого і особливо кваліфікованого складу злочину. У трьох статтях ця ознака міститься в основному та кваліфікованому (особливо кваліфікованому) складі злочину (ст. 220¹, 321¹, 371 КК), а у ст. 358 КК України – передбачена у кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі злочину»[3, с.195]. Що стосується

нині чинної редакції КК, то як ознака основного складу кримінального правопорушення «завідомість» залишається у 26 нормах, але замість скасованих ст. ст. 223², 366¹, 375 вона є складовою кримінально протиправних діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. ст. 255³, 366² та 400¹ КК. Збільшилась кількість норм, у яких завідомість передбачено у якості кваліфікованих складів, а саме: ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 2 ст. 158³, ч. 2 ст. 259, ч. 2 ст. 301² та ч. 2 ст. 366² КК України. Крім того, зазначену ознаку включено до тексту п. 2 примітки до ст. 201 КК. Отже, загалом законодавець збільшив використання «завідомості» в статтях Особливої частини КК України до 35 статей, що свідчить про його сталу, а можливо навіть і зростаючу прихильність до використання даної ознаки суб'єктивності сторони складу кримінального правопорушення. При чому, досить істотна кількість кримінальних правопорушень, поряд із притягненням завідомо невинного до кримінальної відповідальності стосуються посягань на правосуддя.

Про важливість використання такої ознаки у чинному вітчизняному кримінальному законодавстві свідчить і той факт, що у контрольному тексті проекту нового КК України [6] в Особливій частині термін «завідомо» вживається понад 60 разів.

Як влучно зазначає В. М. Савицька, що хоча у переважній більшості випадків завідомість свідчить саме про умисну форму вини, можливі й такі ситуації, коли завідомість виступає ознакою кримінального правопорушення, вчиненого з необережності. Так, психічне ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних діянь може полягати у кримінально протиправній самовпевненості (наприклад, ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленними правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого – ч. 1 ст. 139 КК). Також завідомість може бути ознакою кримінального правопорушення, вчиненого за наявності кримінально протиправної недбалості. Наприклад, при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 133 КК, суб'єкт знає про наявність у себе венеричної хвороби, але може легковажно не передбачати можливості зараження такою хворобою іншої людини. Саме тому завідомість необхідно розглядати не як самостійно існуючу ознаку суб'єктивної сторони, не пов'язуючи її з іншими елементами складу кримінального правопорушення, а лише у зв'язку з ними і обов'язково як ознаку умислу чи необережності при визначенні форм та видів вини [5, с. 266]. Р. В. Вереша також вважає, що на умисел можуть вказувати такі ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мотив, мета, завідомість і т. д., хоча деякі з них не виключають і необережності [7, с. 146].

Водночас, у контрольному тексті проекту нового КК в Статті 1.1.1. «Значення термінів Кримінального кодексу» розміщено тлумачення поняття «завідомо», як «розуміння особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, певного факту як явного, очевидного для неї» [6]. Таке тлумачення вказує лише на умисний характер діяння, котре містить ознаку «завідомості», оскільки розуміння тісно пов'язане із усвідомленням невинності особи, котру притягують до кримінальної відповідальності, як інтелектуальної складової умислу.

Відповідно В. М. Савицька схиляється до думки, що ця ознака додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достеменній обізнаності та явному усвідомленні винуватого заздалегідь до вчинення кримінального правопорушення юридично значущих обставин, передбачених кримінальним законом [8, с. 200].

Ще П. І. Орлов з цього приводу дійшов висновку, що завідомість, характеризуючи інтелектуальний момент вини, припускає високий ступінь усвідомленості обставин, до яких вона належить, і означає, що суб'єкт на момент учинення злочину має достовірні знання про особливі ознаки предмета злочину, що не викликають у нього сумнівів, потерпілого, характер діяння, якості відомостей, документів, посвідчень або про властивість діяння спричинити ті або інші наслідки [9, с. 133].

Наприклад, може бути випадок, коли слідчий, прокурор, повідомляючи особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення, може усвідомлювати, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, але вважати при цьому, що кримінальне правопорушення вчинено саме цією особою, або, принаймні, має підстави

вважати, що кримінальне правопорушення вчинено саме цією особою, розраховуючи при цьому, що необхідні, належні і достатні докази на підтвердження винуватості особи будуть ним зібрані у подальшому під час проведення досудового слідства. У таких випадках, як видається П. П. Андрушко, достатніх підстав для притягнення слідчого, прокурора до кримінальної відповідальності за ст. 372 КК немає. Підставою (умовою) притягнення слідчого, прокурора за ст. 372 КК є встановлення факту, що ними усвідомлювалась відсутність події кримінального правопорушення в діях особи, безпідставно притягнутої за їх вчинення до кримінальної відповідальності, або ж взагалі відсутність події відповідного злочину [10, с. 187]. Дана ситуація додатково підтверджує необхідність наявності ознаки «завідомості» у складі злочину, передбаченого ст. 372 КК.

Тобто вказівка у диспозиції ч. 1 ст. 372 КК на завідомість притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи свідчить про те, що розглядане кримінально протиправне діяння може бути вчинено лише з умисною формою вини.

Судова практика цілком логічно дотримується позиції, що факт невинності особи, наявності обставин, що виключають провадження у справі, точно, тобто достеменно повинен бути відомий особі, котра вчиняє такий злочин. Якщо особа не усвідомлює, що притягає до кримінальної відповідальності невинного (наприклад, внаслідок невірної оцінки зібраних доказів, службової недбалості, недостатньої кваліфікації тощо), то для неї можлива дисциплінарна або навіть кримінальна відповідальність, але за іншою статтею кримінального закону, наприклад за ст. 367 КК. Добросовісна помилка прокурора (слідчого), коли він переконаний стосовно доведеності фактів і висновків, викладених у письмовому повідомленні про підозру, взагалі виключає кримінальну відповідальність [11]. Крім того, важливе значення для визначення суб'єктивної сторони має вказівка закону на «завідомість» притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи. Саме вона свідчить про умисний (цілеспрямований) характер діяння та дає змогу відрізнити цей злочин від інших службових зловживань, дисциплінарних проступків чи помилок, допущених при досудовому розслідуванні [12].

У цьому контексті постає питання, щодо видів умислу, які можливі при вчиненні аналізованого кримінально протиправного діяння, а саме: прямого та/або непрямого.

Так, І. М. Бокоч вважає, що термін «завідомо» позначає вину як ознаку суб'єктивної сторони складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності і передбачає, що злочин може бути вчинений лише з прямим умислом. Вчений зазначає, що термін «завідомо» також описує суб'єктивне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до факту винності (невинності) особи у вчиненні кримінального правопорушення і означає, що він достеменно знає про те, що до кримінальної відповідальності притягується невинна особа [х, с. 78]. Але одного факту усвідомлення невинності особи недостатньо, необхідним є також вольовий момент – бажання притягнення невинної особи до кримінальної відповідальності.

Так само і М. І. Хавронюк вважає, що суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується прямим умислом. Так, умислом винного охоплюється те, що насправді наявні обставини, передбачені ст. 284 КПК, за яких кримінальне провадження має бути закрито: відсутня подія кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винності особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням [13, с. 798]. Але про вольовий момент умислу вчений не згадує.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до кримінальних правопорушень із формальним складом. Відповідно, розглядаючи питання про зміст умислу у таких кримінальних правопорушеннях, П. П. Андрушко відзначає, що їх суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, оскільки особа, усвідомлюючи

суспільну небезпечність дій, які вона добровільно і свідомо вчинює, не може не бажати їх вчинення. Однак це, на думку вченого, не виключає і постановки питання про можливість відсутності у особи бажання вчинювати такі дії, наприклад, під примусом, як виконання наказу (розпорядження), шантажу, погрози заподіяння шкоди її правоохоронюваним інтересам. На погляд науковця, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може бути вчинене і з непрямым умислом – якщо слідчий, прокурор усвідомлює, що до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину ним притягується особа, в діях якої відсутня подія кримінального правопорушення, вчинення якого їй інкримінується, та особа, яка не бажає, але вчинює такі дії. Така ситуація матиме місце, наприклад, при виконанні слідчим наказу (розпорядження) свого начальника – керівника органу досудового розслідування, доручення чи вказівки прокурора [10, с. 186]. Але для складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності важливою є не констатація бажання чи небажання слідчого виконати вказівку вищестоящих посадових осіб, а саме бажання притягнути завідомо невинну особу до кримінальної відповідальності.

В одній з редакцій проекту нового КК у визначенні поняття «завідомість» пропонувалось зазначити, що така ознака свідчить про вчинення кримінального правопорушення з прямим умислом. На думку авторів Висновку на проект кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30 січня 2023 року) «таке положення видається зайвим, оскільки не виключені ситуації вчинення кримінальних правопорушень з непрямым умислом у випадках, коли завідомість стосується ставлення до окремих ознак вчинюваного діяння. Наприклад, згідно зі ст. 4.2.12 особа підлягає відповідальності, якщо вона повідомила вагітній жінці завідомо неправдиві відомості. У цьому випадку завідомість означає, що особа усвідомлювала явність того факту, що потерпілій особа надано неправдиві дані. Водночас ставлення до наслідку повідомлення такої інформації може характеризуватися непрямым умислом, адже особа могла не бажати, але байдуже ставитися до спричинення наслідку у виді штучного переривання вагітності» [15, с. 30].

Висновки. Суб'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується тим, що злочин, передбачений у ст. 372 КК, може бути вчинено з прямим умислом. Водночас, вказівка у диспозиції ч. 1 ст. 372 КК на завідомість притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи вказує лише на те, що дане кримінально протиправне діяння може бути вчинено з умисною формою вини. Проте, для з'ясування виду умислу у складі злочину, передбаченого ст. 372 КК визначальною є не лише «завідомість», а також і констатація того факту, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності належить до кримінальних правопорушень із формальним складом, які можуть бути вчинені лише із прямим умислом. Тобто при вчиненні діяння, передбаченого ст. 372 КК, винна особа усвідомлює, що вона притягує до кримінальної відповідальності особу, вина якої в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні відсутня, безумовно знає, що тим самим порушує норми кримінального та кримінального процесуального закону, але незважаючи на це бажає притягнути невинну особу до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.]; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
3. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... доктор. юрид. наук : 12.00.08. К., 2017. 583 с.
4. Вереша Р. В. Завідомість як кримінально-правова категорія. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 12 листопада 2016 р.) / за заг. ред. д.ю.н., доц. Г. О. Ульянової. Одеса: Фенікс, 2016. С. 6–7. URL: [http://fa.onua.edu.ua/ua/science/sbornik 2016/](http://fa.onua.edu.ua/ua/science/sbornik%202016/) (дата звернення: 20.03.2025).

5. Савицька В.М. Завідомість у кримінальному праві України як об'єкт наукового дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2(23) Том 4. С. 265-269.
6. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проекту (станом на 01.08.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
7. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 4-те вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2016. 352 с.
8. Савицька В.М. Поняття завідомості за кримінальним правом України: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.
9. Орлов П.І. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці потерпілого при автопригоді (питання кваліфікації): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Х., 1980. 213 с.
10. Андрушко П. П. Особливості кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: теоретичні орієнтири та правозастосовна практика (частина перша). *Юридична Україна*. 2015. № 10–12. С. 176–242.
11. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 02 листопада 2020 року у справі 712/3027/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92593680>
12. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18 листопада 2024 року у справі № 711/4172/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123077407>
13. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
14. Бокоч І.М. Завідомо невинний як потерпілий у складі злочину, передбаченому ст. 372 Кримінального кодексу України «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності». *Форум права*. 2012. № 2. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
15. Висновок на проект кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). 685 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>

